

आर्थिक वर्ष २०१७-१८ पासून योजनांतर्गत
व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन,
वित्त विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : संकीर्ण-२०१६/प्र.क्र.८८/अर्थ-१
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक :- २७ जानेवारी, २०१७.

प्रस्तावना :-

प्रशासकीय सुधारणा आयोग (Administrative Reforms Commission) व डॉ. रंगराजन यांच्या अध्यक्षतेखालील उच्च स्तरीय तज्ञ समितीने (High Level Expert Committee) अर्थसंकल्पातील योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याची शिफारस केली आहे. तसेच १२ व्या वित्त आयोगानेही अशा प्रकारची शिफारस केली आहे. या शिफारशी तसेच योजना आयोगाचे “निती आयोगात” केलेले रुपांतर, परिणामी २०१६-१७ या आर्थिक वर्षाच्या समाप्ती बरोबरच १२ वी पंचवार्षिक योजना संपुष्टात येणे या सर्व बाबी विचारात घेऊन केंद्र शासनाने आता सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षापासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय घेतलेला आहे. त्यास अनुसरून केंद्र शासनाने वित्त मंत्रालय, आर्थिक व्यवहार विभाग (अर्थसंकल्प शाखा) कार्यालयीन आदेश क्र. एफ-१(१६) बी(एसी)/२०११, दि. २३.८.२०१६ अन्वये सर्व राज्यांसाठी सर्वसमावेशक मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत.

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २०२ नुसार “वार्षिक वित्तीय विवरणपत्र” (Annual Financial Statement) म्हणजेच वार्षिक अर्थसंकल्पात खर्चाचे “महसूली” व “इतर खर्च” असे विभाजन दर्शविणे बंधनकारक आहे. खर्चाचे “योजनांतर्गत” व “योजनेतर” अशी विभाजनाची संविधानिक तरतूद नसून ती एक प्रकारची प्रशासकीय व्यवस्था होती. उक्त परिस्थिती तसेच केंद्र शासनाने घेतलेला निर्णय विचारात घेऊन केंद्र शासनाप्रमाणे राज्यात योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याची बाब राज्य शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

१. वरील प्रस्तावनेमध्ये नमूद केलेल्या बाबी लक्षात घेऊन आता राज्य शासनाने मा. मंत्रीमंडळाच्या दि. १८ जानेवारी, २०१७ रोजीच्या बैठकीत सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षापासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्यामुळे सन २०१७-१८ च्या अर्थसंकल्पापासून विधानमंडळास सादर होणाऱ्या अर्थसंकल्पीय प्रकाशनांमध्ये योजनांतर्गत व योजनेतर असे दर्शविले जाणारे विभाजन आता बंद करण्यात येत आहे.

२. अर्थसंकल्पीय खर्चाचे यापुढे “अनिवार्य खर्च” व “कार्यक्रमांवरील खर्च” तसेच “महसूली” व “इतर (भांडवली, ऋण) खर्च” याप्रमाणे वर्गीकरण दर्शविण्यात येईल. “अनिवार्य खर्च” व “कार्यक्रमांवरील खर्च” याखाली पुढील बाबी येतील.

(अ) **अनिवार्य खर्च** (Committed Expenditure) :- यामध्ये पुढील दोन बाबींचा समावेश होईल -

(i) महत्वाचा मूळ आस्थापना विषयक खर्च (Core Establishment Expenditure) :- ज्यामध्ये वेतन, निवृत्तीवेतन, व्याज प्रदाने, इत्यादींचा समावेश होईल.

(ii) **इतर अनिवार्य खर्च** (Other Committed Expenditure) :- ज्यामध्ये पूर्णपणे बांधिल खर्चाचा समावेश होईल. जसे, स्थानिक स्वराज्य संस्थांना वैधानिक अधिनियमांतर्गत द्यावयाचा निधी, नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणार्थ खर्च, जसे की, --

- १) स्थानिक स्वराज्य संस्थांना वर्ग केला जाणारा निधी, उदा. मुद्रांक शुल्क.
- २) नगरपालिकांना दिला जाणारा निधी.
- ३) स्थानिक स्वराज्य संस्थांना कराच्या भरपाईसाठी दिला जाणारा निधी.
- ४) नैसर्गिक आपत्तीच्या निवारणार्थ द्यावयाचा निधी.
- ५) इतर अनिवार्य खर्च.

(ब) कार्यक्रमांवरील खर्च (Scheme Expenditure):- यामध्ये पुढील बाबींचा समावेश होईल :-

- १) विद्यमान योजनांतर्गत कार्यक्रमांवरील खर्च.
- २) विद्यमान योजनेतर कार्यक्रमांवरील खर्च.
- ३) अर्थसंकल्पामध्ये भविष्यात समाविष्ट केल्या जाणाऱ्या नवीन कार्यक्रमांवरील खर्च.
३. सध्याच्या योजनेतर योजनांचे कार्यक्रमांवरील खर्चाकडे व योजनांतर्गतच्या योजनांचे अनिवार्य खर्चाकडे वर्गिकरण करतांना नवीन संगणक सांकेतांक घेण्याची आवश्यकता राहणार नाही. तसेच प्रस्तावित बदलांमुळे या योजनांना नवीन प्रशासकीय मान्यतेची आवश्यकता असणार नाही. तसेच त्यास अर्थसंकल्पीय नवीन बाब प्रस्ताव म्हणून समजले जाणार नाही.
४. केंद्र शासनाच्या निदेशांनुसार प्रस्तावित बदलानुसार अनुसूचित जाती उप योजना व आदिवासी उप योजना या अंतर्गत सन २०१७-१८ मध्ये उपलब्ध करून देण्यात येणारा निधी हा मागील दोन आर्थिक वर्षात राखून ठेवण्यात आलेल्या निधीच्या सरासरीपेक्षा कमी असणार नाही. याच बरोबर विभागाला सध्याच्या योजनेतर निधीबाबतही आश्वासित करून जरी यापैकी काही योजना कार्यक्रम खर्चाकडे वर्ग करण्यात आल्या तरी अनुसूचित जाती उप योजना व आदिवासी उप योजना यांच्याकरीता सन २०१६-१७ साठी योजनांतर्गत व योजनेतर मधून प्राप्त झालेला निधी मूळ आश्वासित (Base commitment) निधी म्हणून निश्चित करण्यात येईल व २०१७-१८ मधील अर्थसंकल्पीय तरतूद यापेक्षा कमी असणार नाही. सन २०१७-१८ पासून सध्याच्या अनुसूचित जाती उप योजना (Scheduled Caste Sub-Plan) व आदिवासी उप योजना (Tribal Sub-Plan) यांना अनुक्रमे अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम (Scheduled Caste Component Schemes) व आदिवासी घटक कार्यक्रम (Tribal Component Schemes) असे संबोधण्यात येईल व त्यांना उपलब्ध करावयाच्या निधीसाठी पुढील सुत्राचा अवलंब करण्यात येईल --

- (i) अनुसूचित जाती उप योजना व आदिवासी उप योजनेसाठी सन २०१६-१७ साठी योजनांतर्गत व योजनेतर मधून प्राप्त झालेला निधी मूळ आश्वासित (Base commitment) निधी म्हणून निश्चित करण्यात येईल व अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रम यांच्यासाठी सन २०१७-१८ मध्ये अर्थसंकल्पीय तरतूद यापेक्षा कमी असणार नाही.
- (ii) सध्याच्या योजनेतर मधून वैयक्तिक लाभार्थ्यांसाठीच्या योजना जर कार्यक्रमांवरील खर्चाकडे वर्ग झाल्या तर त्या योजनांचा ११.८% निधी अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रमांसाठी व ९.४% निधी आदिवासी घटक कार्यक्रमांसाठी देण्यात येईल.

(iii) सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षी किंवा त्यानंतरच्या वर्षी नव्याने काही वैयक्तिक लाभार्थ्यांसाठीचे कार्यक्रम हाती घेतल्यास तसेच विद्यमान कार्यक्रमांच्या आकारमानात कमी जास्त बदल झाल्यास वरील प्रमाणे सुत्र वापरण्यात येईल.

(iv) सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षी किंवा त्यानंतरच्या वर्षी सध्याच्या योजनेतर मधून काही योजना कार्यक्रमांवरील खर्चाकडे वर्ग झाल्या तर पायाभूत सुविधांच्या विकासाबाबतचे कार्यक्रम वगळता उर्वरित सर्व वैयक्तिक लाभार्थ्यांसाठीच्या कार्यक्रमांसाठी अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रम यांना निधी उपलब्धतेचे वरील सुत्र लागू राहिल.

५. योजनेतर खर्चामधून ज्या जुन्या योजना (कार्यक्रम) कार्यक्रमावरील खर्चाकडे वर्ग होतील त्या कार्यक्रमांसाठी तसेच नवीन कार्यक्रमांसाठी व वाढीव आकारमानासाठी पूर्वीच्या सुत्राप्रमाणेच लोकसंख्येच्या प्रमाणात अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रम यांच्यासाठी निधी उपलब्ध होणार आहे. अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रम यामधून राखून ठेवावयाच्या निधीचे वितरण, व्यवस्थापन व संनियंत्रण संदर्भातील कार्यवाही अनुक्रमे सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाने पूर्वी प्रमाणेच करावयाची आहे.

६. सध्याच्या अनुसूचित जाती घटक योजना तसेच आदिवासी उप योजना राबविणाऱ्या ज्या आस्थापना आहेत, त्यांच्यासाठी उपलब्ध होणारा निधी हा कार्यक्रमांवरील खर्चाकडे वर्ग करण्यात येईल.

७. जिल्हा वार्षिक योजनेसाठी निधी उपलब्ध करून देण्याच्या विद्यमान पद्धतीत बदल होणार नाही. सध्या योजनांतर्गत नियतव्ययात विहित टक्केवारीनुसार सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाला नियतव्यय उपलब्ध करून देण्यात येतो. सर्वसाधारण योजना, अनुसूचित जाती उप योजना व आदिवासी उप योजना यामधूनच विहित टक्केवारीनुसार जिल्हा वार्षिक योजनेला नियतव्यय देण्यात येतो. नवीन पद्धतीत विभागाने कार्यक्रमांला उपलब्ध होणाऱ्या निधीमधून जिल्हा वार्षिक योजनेसाठी निधी उपलब्ध करावयाचा असल्याने, जिल्हा योजनेसाठी सध्या लागू असणारेच निकष यापुढेही लागू राहतील. तसेच यानुषंगाने विद्यमान पद्धतीनुसारची कार्यपद्धती नियोजन विभागामार्फत राबविण्यात येईल व आवश्यक असल्यास जिल्हा वार्षिक योजनेच्या नवीन नामकरणाबाबत विचार करण्यात येईल.

८. विभागीय असमतोल दूर करण्याच्या अनुषंगाने मा. राज्यपाल यांच्या निदेशांचे विद्यमान सुत्र “योजनांतर्गत नियतव्यय” याऐवजी “कार्यक्रमांवरील खर्च” यास लागू राहिल. तसेच या सुत्राच्या अंमलबजावणीसाठी प्रचलित पद्धतीनुसार नियोजन विभागामार्फत कार्यवाही केली जाईल व आवश्यकतेनुसार यास मा. राज्यपाल यांची मान्यता घेण्यात येईल.

९. वित्त विभाग व नियोजन विभाग यांच्यामार्फत सादर होणाऱ्या विविध अर्थसंकल्पीय प्रकाशनातील बदलास स्वतंत्रपणे अंदाज समितीची मान्यता घेण्यात येईल व मान्यतेनंतर आवश्यकतेनुसार पुढील आदेश स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील. तसेच या अर्थसंकल्पीय प्रकाशनांची संख्या कमी करण्याबाबतच्या शक्यतेची भविष्यात छाननी करण्यात येईल.

१०. जिल्हा नियोजन समिती (DPC) व मा. राज्यपालांच्या निदेशांच्या अनुषंगाने सादर करावयाची प्रकाशने प्रचलित पद्धतीनुसार योग्य त्या फेरबदलासह नियोजन विभागामार्फतच सादर करण्यात येतील.

११. सध्याच्या योजनांतर्गत खर्चामधून काही योजना अनिवार्य खर्चाकडे (Committed Expenditure) वर्ग होतील आणि सध्याच्या योजनेतर खर्चामधून काही योजना कार्यक्रमावरील खर्चाकडे (Schemes Expenditure) वर्ग होतील. त्यास अनुसरून अर्थसंकल्पाचे आकारमान / कार्यक्रम निश्चितीसाठी यापूर्वी नियोजन विभाग, शासन निर्णय क्रमांक : निउस-२०१४/प्र.क्र.५२/कार्यासन-१४११, दि. २६.३.२०१५ अन्वये गठीत करण्यात आलेली मंत्रीमंडळ नियोजन उप समिती निरसित करुन मा.मुख्यमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली पुढील प्रमाणे “अर्थसंकल्प आकारमान व कार्यक्रम उपसमिती” गठीत करण्यात येत आहे.

१) मा. मुख्यमंत्री	- अध्यक्ष.
२) मा. मंत्री (वित्त)	- सदस्य.
३) मुख्य सचिव	- सदस्य.
४) अपर मुख्य सचिव (वित्त)	- सदस्य.
५) अपर मुख्य सचिव (नियोजन)	- सदस्य
६) प्रधान सचिव (व्यय)	- सदस्य सचिव.

१२. सन २०१७-१८ साठी योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करुन अर्थसंकल्प तयार करण्याचे काम संपूर्णतः वित्त विभागामार्फत करण्यात येईल व असे करतांना कार्यक्रमांवरील खर्चाचे (पूर्वीच्या योजनांवरील खर्च) समन्वयन करण्यासाठी नियोजन विभागाकडील संबंधित कार्यासने, अधिकारी व कर्मचारी, तसेच महाराष्ट्र योजनांतर्गत योजना माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (MPSIMS) व त्याची अंमलबजावणी करणारे अधिकारी/कर्मचारी सन २०१७-१८ चा अर्थसंकल्प सादर करण्याची प्रक्रिया पूर्ण होईपर्यंत वित्त विभागास सहाय्य करतील.

१३. योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाच्या एकत्रिकरणाच्या अनुषंगाने आवश्यक बदल जसे, अर्थसंकल्प नियमावलीतील (Budget Manual) बदल, अर्थसंकल्पीय अंदाज वितरण व संनियंत्रण (BEAMS) प्रणालीमधील बदल, महाराष्ट्र योजनांतर्गत योजना माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (MPSIMS) मधील बदल, आवश्यकतेनुसार मा.महालेखापाल कार्यालयाशी विचारविमर्श, आवश्यक असल्यास महाराष्ट्र राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियमात आवश्यकतेनुसार बदल, इत्यादी बाबींच्या अनुषंगाने आवश्यकतेनुसार कार्यवाही करण्यात येईल.

१४. प्रचलित पद्धतीनुसार योजनांतर्गत खर्चाचे नियंत्रण व विनियमन नियोजन विभागाकडून केले जाते व त्यानुषंगाने महाराष्ट्र योजनांतर्गत योजना माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (MPSIMS) द्वारे समन्वय केले जाते. तथापि, आता योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण केल्यानंतर सुयोग्य समन्वयासाठी अनिवार्य खर्च व कार्यक्रमांवरील खर्च यांचे सन २०१७-१८ चा अर्थसंकल्प तयार करतांना याबाबींचे समन्वयन व विनियमन वित्त विभागामार्फत करण्यात येईल. या दोन्ही विभागांच्या प्रशासकीय जबाबदाऱ्यांमध्ये आवश्यकतेनुसार बदल करण्यात येतील. तथापि, प्रथमतः सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षाचा अर्थसंकल्प तयार करेपर्यंत नियोजन विभागाकडून त्यांना सध्या नेमून दिलेली प्रशासकीय / वित्तीय कामे तो विभाग पार पाडील. जसे, जिल्हा नियोजन

समिती (DPC), मा. राज्यपालांच्या निदेशानुसारची कार्यवाही, कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीचे संनियंत्रण, इत्यादी. तथापि, सन २०१७-१८ चा अर्थसंकल्प विधानमंडळास सादर झाल्यानंतर व सर्व बाबींचा साकल्याने विचार करुन नियोजन विभागाच्या जबाबदाऱ्या व कर्तव्यांच्या अनुषंगाने स्वतंत्र प्रस्ताव, आवश्यकता असल्यास, मंत्रिमंडळास सादर करण्यात येईल. सदर प्रस्ताव सादर करतांना बदललेल्या परिस्थितीत, निती आयोग, कार्यक्रमांवरील खर्चाचे संनियंत्रण व देखरेख, फलनिष्पत्ती अर्थसंकल्प तसेच ३ व १५ वर्षांचा राबवावयाच्या कार्यक्रमांचा आराखडा तयार करणे, इत्यादी बाबींचा साकल्याने विचार केला जाईल.

१५. योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाच्या एकत्रिकरणाच्या अनुषंगाने करावयाच्या वरील प्रस्तावित प्रस्तावांमध्ये आवश्यक वाटल्यास बदल करण्याचे अधिकार, नियोजन विभागाच्या सहमतीने, वित्त विभागास राहतील.

१६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१७०१२७१७५६४५४६०५ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(वि. गिरिराज)

प्रधान सचिव (व्यय), वित्त विभाग

प्रत,

- १) मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई,
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
- ३) सर्व मा.मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
- ४) सर्व मा.विधानमंडळ सदस्य, महाराष्ट्र राज्य
- ५) मा. विरोधी पक्षनेता, विधानसभा / विधानपरिषद, विधानभवन, मुंबई,
- ६) मुख्य सचिव,
- ७) सर्व मंत्रालयीन विभागांचे अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव,
- ८) सर्व मंत्रालयीन विभाग (अर्थसंकल्प शाखा)
- ९) प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय (विधानसभा), मुंबई,
- १०) प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय (विधानपरिषद), मुंबई,
- ११) सचिव, राज्य निवडणूक आयोग, नवीन प्रशासकीय भवन, मुंबई,
- १२) सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई,
- १३) प्रबंधक, उच्च न्यायालय (मुळ शाखा), मुंबई,
- १४) प्रबंधक, उच्च न्यायालय (अपील शाखा), मुंबई,
- १५) प्रबंधक, लोकआयुक्त आणि उप लोकायुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई,
- १६) महालेखापाल, महाराष्ट्र-१ (लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
- १७) महालेखापाल, महाराष्ट्र-२ (लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- १८) महालेखापाल, महाराष्ट्र-१ (लेखापरीक्षा), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.

- १९) महालेखापाल, महाराष्ट्र-२ (लेखापरीक्षा), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
- २०) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मुंबई.
- २१) संचालक, लेखा व कोषागारे, मुंबई.
- २२) उप मुख्य लेखापरिक्षक, स्थानिक निधी लेखा,
मुंबई/पुणे/नागपूर/औरंगाबाद/नाशिक/ अमरावती
- २३) वरिष्ठ कोषागार अधिकारी, पुणे/नागपूर/औरंगाबाद/नाशिक
- २४) अधिदान व लेखा अधिकारी, वांद्रे, मुंबई.
- २५) निवासी लेखापरीक्षा अधिकारी, मुंबई.
- २६) सर्व विभागीय आयुक्त.
- २७) सर्व जिल्हाधिकारी,
- २८) सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
- २९) सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
- ३०) विशेष आयुक्त, महाराष्ट्र सदन, कोपर्निकस रोड, नवी दिल्ली.
- ३१) प्रबंधक, महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण मुंबई/नागपूर/औरंगाबाद,
- ३२) मुख्य माहिती आयुक्त, महाराष्ट्र, मुंबई,
- ३३) आयुक्त, राज्य माहिती आयोग, (सर्व)
- ३४) ग्रंथपाल, महाराष्ट्र सचिवालय ग्रंथालय, सहावा मजला, विधान भवन, मुंबई- ४०० ०३२.
- ३५) मंत्रायलाच्या निरनिराळ्या विभागांच्या अधीन असलेल्या सर्व विभागांचे व कार्यालयांचे प्रमुख,
- ३६) सर्व जिल्हा परिषदांचे अध्यक्ष.
- ३७) सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी,
- ३८) सर्व जिल्ह्यांचे वरिष्ठ लेखापरिक्षक,
- ३९) आयुक्त तथा संचालक, नगरपालिका प्रशासन संचालनालय, वरळी, मुंबई.
- ४०) बहुजन समाज पक्ष, प्रदेश सचिव, महाराष्ट्र राज्य, बी.एस.पी. भवन, प्लॉट नं. ८३- अ, कलेक्टर कॉलनी, चेंबूर, मुंबई-४०० ०७४ (५ प्रती)
- ४१) भारतीय जनता पक्ष, महाराष्ट्र राज्य, सी.डी.ओ. बॅरक नं.१, योगक्षेम समोर, वसंतराव भागवत चौक, नरीमन पॉईंट, मुंबई-४०० ०२० (५ प्रती)
- ४२) भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष, महाराष्ट्र कमिटी, ३१४, राजभुवन, एस व्ही. पटेल रोड, मुंबई ४०० ००४ (५ प्रती)
- ४३) भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष (मार्क्सवादी), महाराष्ट्र कमिटी, जनशक्ती हॉल, ग्लोब मिल पॅलेस, वरळी, मुंबई ४०० ०१३ (५ प्रती)
- ४४) इंडियन नॅशनल काँग्रेस पक्ष, महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस (आय) समिती, टिळक भवन, काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर, मुंबई ४०० ०२५ (५ प्रती)
- ४५) नॅशनलिस्ट काँग्रेस पक्ष, राष्ट्रवादी भवन, फ्री प्रेस जर्नल मार्ग, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२१ (५ प्रती),
- ४६) शिवसेना पक्ष, शिवसेना भवन, गडकरी चौक, दादर, मुंबई ४०० ०२८ (५ प्रती),
- ४७) महाराष्ट्र नवनिर्माण सेना पक्ष, कृष्णाकुंज, एम.बी.राऊत रोड, शिवाजी पार्क, दादर, मुंबई ४०० ०२८ (५ प्रती)
- ४८) निवडनस्ती, अर्थ-१.